

УДК 339.3:658.62(477)

І. А. ПЕТРОВА,

*кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних та економічних дисциплін
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

О. П. СНІГЕРЬОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативної розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Конкретизовано сутність судово-товарознавчих експертиз, узагальнено завдання та питання, які вона вирішує, розглянуто напрями та перспективи їх розвитку.

Радикальні реформи, пов'язані із переходом України до ринкових відносин, призвели до зростання правопорушень в економічній сфері та криміналізації суспільства в цілому. При розслідуванні та судовому розгляді кримінальних та цивільних справ часто виникає необхідність у використанні спеціальних знань в галузі товарознавства, а саме в судово-товарознавчій експертизі.

Судово-товарознавчі експертизи необхідні для розслідування кримінальних (про розкрадання державного, суспільного або приватного майна, скоєння розбоїв та грабежів, фальсифікацію продукції, недобросовісну конкуренцію тощо) і цивільних (розподіл майна, вирішення господарських спорів, виключення майна із опису, відшкодування збитків при пошкодженні майна тощо) справ. Вони призначаються у тих випадках, коли необхідно вирішити питання, що пов'язані з якістю готових непродовольчих або продовольчих товарів, їх сортами, правильністю транспортування та зберігання. Призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз регламентується законодавством України [1–5]. Через велике різноманіття споживчих товарів суди та слідчі не завжди усвідомлюють необхідність проведення судово-товарознавчої експертизи для правильного вирішення справи.

Метою статті є конкретизація сутності судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів та розгляд перспектив її розвитку.

Успіх розслідування кримінальних справ здебільшого залежить від того, наскільки повно вдалось використати можливості судово-товарознавчої експертизи. Така залежність пояснюється тим, що на сучасному етапі розвит-

ку суспільства та економічних відносин дедалі більше злочинів скоюють завуальованими способами (особливо це стосується економічних злочинів). До таких способів можна віднести:

- використання прийомів, спрямованих на зміну, фальсифікацію якісних та інших показників товарних властивостей матеріальних цінностей з метою створення резервів для розкрадання;
- порушення правил розбракування та сортування; викривлення документальних даних щодо кількісних та якісних характеристик прийнятого чи відвантаженого товару;
- змінення змісту товарних ярликів та інших способів маркування товарних виробів;
- заниження фактичної кількості товару, що зіпсувався через неправильні умови зберігання, транспортування та складування;
- реалізації завідомо непридатного товару;
- прямого обману щодо конкретних споживчих властивостей та призначення товару.

Виявлення всіх цих обставин неможливе без проведення судово-товарознавчої експертизи. Сутність судово-товарознавчої експертизи полягає саме в тому, щоб за допомогою спеціальних товарознавчих досліджень вивчити споживчі властивості виробів, визначити фактичний стан виробів, їх якості та на основі цього обґрунтувати вартість наданих на дослідження об'єктів. Завдання уточнюється при проведенні експертизи за конкретними справами залежно від мети дослідження та обставин справи (наприклад, коли є підстави вважати, що інформація в товарно-супровідних документах або документах щодо якості товару не відповідає маркуванню на виробках або зразках-еталонах).

За допомогою судово-товарознавчих експертиз вирішуються питання щодо дослідження та ступеня зниження якості (псування) товарів. Незадовільна якість може бути обумовлена порушеннями виробничого процесу (наприклад технології виробництва), а також недотриманням правил зберігання виробів при упаковуванні, транспортуванні, зберіганні тощо. Таким чином, до предмета судово-товарознавчої експертизи можна віднести встановлення фактичних даних щодо підтвердження або спростування характеристик досліджуваних об'єктів товарного походження нормативним значенням, а також встановлення дефектності виробів та обставин, за яких відбулося зниження їх якості – фактичних даних, які пов'язані із дотриманням чи недотриманням нормативних вимог щодо виготовлення та обігу товару.

Зміст та сутність судово-товарознавчої експертизи у тому числі становить вирішення кола завдань щодо характеристик товару шляхом експертного дослідження. До них відносять [6]:

- встановлення відповідності або невідповідності товару за якістю та комплектністю вимогам стандартів чи інших нормативних документів на них, сертифікату якості чи еталонним зразкам;

- встановлення сутності зміни якості товару, виявлення дефектів та їх впливу на якість;

- визначення відповідності чи невідповідності фактичних характеристик якості товару (артикул, розмірні характеристики, сорт тощо) маркувальним позначенням, які зафіксовані на ярлику чи етикетці;

- визначення приналежності окремих одиниць чи множини товару до однієї групи (артикула, марки, типу, виду);

- встановлення відповідності чи невідповідності фактичних товарних властивостей виробів показникам, які вміщують супровідні документи на їхню реалізацію;

- встановлення відповідності чи невідповідності способу чи засобу упаковки нормативним вимогам;

- встановлення відповідності чи невідповідності умов транспортування вимогам нормативних документів (стандартів, технічних умов тощо);

- встановлення відповідності чи невідповідності строків та умов зберігання вимогам нормативних документів;

- встановлення можливості впливу конкретних факторів на зміну якості товару тощо.

Вирішити завдання судово-товарознавчої експертизи можна шляхом вирішення питань,

які поставлені слідчим або судом у постанові про її призначення. Законодавство вимагає, щоб питання, поставлені перед експертом-товарознавцем, не мали правового характеру і стосуватися оцінки доказів, зібраних у справі. Питання в постанові необхідно ставити в логічній послідовності, щоб відповідь на кожне попереднє питання сприяла вирішенню наступного. Вони мають недвозначно і правильно формулюватись і сприяти висновку експерта-товарознавця. Неприпустимою є постановка питань, які не можуть бути вирішені через відсутність загальних наукових (товарознавчих) методик (наприклад визначити правильність послідовності виготовлення ювелірних, парфумерно-косметичних або інших виробів та її вплив на вартість товарів).

Питання, які виносяться слідчим чи судом на вирішення судово-товарознавчої експертизи, охоплюють широке коло обставин: характеристику якості виробів; факти, що забезпечують їх збереженість; обставини, за яких відбувається зниження якості товару.

Аналіз практики призначення судово-товарознавчих експертиз свідчить: якщо вони призначаються у справах за вбивства, то найчастіше експерту-товарознавцю ставиться питання стосовно приналежності окремих частин виробу одному цілому (наприклад приналежність жилета до чоловічого костюма), підприємства-виробника, способу виготовлення. У випадку призначення судово-товарознавчої експертизи з цивільної справи з розподілу майна експерт-товарознавець вирішує питання щодо його вартості.

У межах своєї компетенції експерт-товарознавець може вирішувати експертну задачу щодо приналежності двох чи більше об'єктів до одного артикула, моделі. У такому випадку постановою про призначення експертизи міститься питання:

- чи належать капюшон або куртка до однієї моделі;

- чи належать представлені шматки мотузки до одного артикула.

Негативні відповіді на такі питання усувають необхідність проводити експерту-товарознавцю ідентифікаційне дослідження.

Сучасний ринок наповнений товарами різного походження, які часто виявляються фальсифікованими, мають явні та приховані дефекти, можуть бути небезпечними для здоров'я та життя людини. У зв'язку із цим нагальним є питання щодо виробника даної продукції (підприємства та країни). Для вирішення такого

питання експерт-товарознавець у процесі дослідження повинен встановити джерело походження товару, а саме – яким підприємством виготовлений даний товар. Такі питання не належать суто до компетенції експерта-товарознавця, оскільки пов'язані із процесом та організацією виробництва (потребує залучення технологів). Окрім того, за артикулом не можна однозначно встановити джерело походження виробу, тому що вироби одного і того самого артикулу випускаються різними виробниками. Таким чином, встановити джерело походження товару можна лише слідчим шляхом, а судово-товарознавча експертиза стане одним із способів доведення його правильності.

У сучасних умовах стрімкого розвитку підприємництва і створення підприємницьких виробничих структур сучасний ринок поповнюють вироби кустарного походження. Питання щодо способу виготовлення товару (фабрично-заводський чи кустарний) також важко віднести тільки до компетенції експерта-товарознавця. У процесі експертного дослідження він визначає якість виробу, встановлює ознаки виконання та ступінь їхнього впливу на естетичні та функціональні властивості товару. Однак рівень кустарного виготовлення виробу може бути дуже високим. Тому для визначення способу виготовлення товару необхідні не тільки знання матеріалів, різних деталей, конструкції, опис моделі, а насамперед особливість технології виготовлення. Отже, таке питання належить також до компетенції експерта-технолога, що обізнаний із технологією виготовлення подібних виробів на промислових підприємствах. Найкраще таке питання вирішується у процесі комплексного експертного дослідження.

Потреба проведення судово-товарознавчих експертиз та експертних досліджень дедалі частіше виникає також у суб'єктів господарювання та фізичних осіб у процесі цивільного досудового і судового урегулювання спорів. Основними об'єктами експертних досліджень у таких випадках найчастіше є товари промислового призначення (обладнання, устаткування, запасні частини, товарно-матеріальні цінності) і товари побутового призначення (меблі, ковдри, одяг, взуття, ювелірні вироби, продукти харчування тощо). У таких випадках експерт-товарознавець дають відповіді на питання:

– який розмір матеріальних збитків, заподіяних власнику майна (товарів) у результаті їх псування або знищення (пожежі, повені, землетруси, аварії системи водопостачання тощо);

– яка ринкова вартість товарі станом на дату проведення дослідження (скоєння події, заподіяння матеріального збитку, на іншу дату) з урахуванням (або без урахування) податку на додану вартість (ПДВ);

– яким характеристикам відповідно до національних класифікаторів відповідає товар.

Повний перелік питань, що вирішуються експертами-товарознавцями при проведенні судово-товарознавчих експертиз, наведений у «Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз» [7].

При проведенні судово-товарознавчих експертиз дедалі частіше поряд із традиційними об'єктами (різні вироби товарного походження, зразки, проби тощо) для експертних досліджень використовують матеріали кримінальних та цивільних справ, у яких відображені товарні характеристики досліджуваних об'єктів або інша інформація щодо обставин зміни споживчих властивостей (умови упакування, маркування, транспортування, зберігання тощо). У низці випадків залежно від обставин справи разом із виробами експерту-товарознавцю надаються зразки для порівняльного дослідження, які також вивчаються експертом.

Проводячи експертне дослідження за судово-товарознавчою експертизою, експерт вивчає маркування виробів, що нанесене безпосередньо на виріб або міститься на ярликах чи етикетках. Маркуванням може бути текст, умовне позначення, малюнок, які вміщують дані про виробника, позначки у вигляді цифр чи літер, що характеризують якість товару (наприклад розмір, сорт), а також різні маніпуляційні знаки, які вказують на спосіб поводження із вантажем чи догляду за виробом.

Дослідження маркувальних даних, що розкривають характеристики основних властивостей виробів, необхідне при вирішенні ряду питань, наприклад під час вирішення завдання щодо визначення відповідності чи невідповідності фактичних властивостей виробів значенням маркування в частині артикулу або при вирішенні питань щодо відповідності чи невідповідності фактичної якості досліджуваних виробів даним, що містяться на маркуванні.

Поряд із безпосереднім дослідження виробів, маркувальних позначок, зразків експерт-товарознавці працюють із документами, в яких відображено стан товару; різні процеси, які з ним відбуваються; здійснення товарних операцій (приймання, розбракування, розсортування, реалізація) та надано додаткову інформацію щодо товару. До таких документів відносять:

– документи, які вміщують інформацію щодо походження виробів (сертифікати, посвідчення якості, технічні паспорти, ярлики);

– товарно-супровідні документи, які характеризують якість товару та упаковки перед здачею його на склад готової продукції та відправкою покупцю (специфікації, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, пакувальні аркуші, ярлики);

– товарно-транспортні (відвантажувальні) документи, які містять інформацію щодо умов та строків транспортування (квитанція про приймання вантажу, залізнична накладна, комерційний акт тощо);

– приймальні документи, в яких зафіксовані характеристики якості товару при прийманні – дані про приймання та методи випробувань (акти розбракування, акти експертиз Бюро технічних експертиз, акти лабораторних досліджень, дефектні відомості, журнали приймання та розбраковки товарів, акти уцінки та переоцінки, паспорти на товари тощо);

– складські документи, які містять вимоги щодо умов зберігання товару, претензійні матеріали;

– процесуальні документи (протоколи огляду, висновки експертів, різні довідки, заяви).

Висновки. Сутність судово-товарознавчої експертизи полягає в тому, щоб за допомогою спеціальних товарознавчих досліджень вивчи-

ти споживчі властивості виробів, визначити фактичний стан їх якості та на основі цього обґрунтувати вартість наданих на дослідження об'єктів.

У сучасних умовах розвиток судово-товарознавчих експертиз обумовлюється завданнями, які висувають необхідність боротьби із злочинністю та практика господарювання суб'єктів. Вони полягають у встановленні:

– відповідності характеристик досліджуваних об'єктів базовим даним (наприклад ресетрам);

– відповідності товарних характеристик досліджуваних об'єктів даним аналогічних виробів;

– відповідності або невідповідності характеристик об'єктів маркувальним даним, які зафіксовані на ярликах, етикетках;

– приналежності об'єктів до одного і того самого виду (артикулу);

– наявності дефектів та їх впливу на якість виробів;

– відповідності чи невідповідності якісних характеристик виробів стандартним та еталонним вимогам;

– фактичних даних, пов'язаних із дотриманням чи недотриманням правил пакування, маркування, зберігання, розбракування та переоцінки товару;

– початкової та кінцевої вартості товару з урахуванням втрати якості.

Список використаної літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України. – Х. : Ксилон, 2007. – 70 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. – К. : Право, 2005. – 116 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х. : Одіссей, 2009. – 240 с.
4. Про судову експертизу : закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
5. Цивільний процесуальний кодекс України. – Х. : Одіссей, 2008. – 192 с.
6. Експертизи в судовій практиці / за ред. В. Г. Гончаренка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.
7. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз : затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // Судові експертизи в Україні : зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 39–82.

Надійшла до редколегії 05.09.2011

ПЕТРОВА И. А., СНИГЕРЕВ А. П. СУЩНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНО-ТОВАРОВЕДЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Конкретизирована сущность судебно-товароведческих экспертиз, обобщены задачи и вопросы, которые она решает, рассмотрены направления и перспективы их развития.

PETROVA I., SNEGIRIOV O. THE ESSENCE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF FORENSIC AND COMMODITY EXAMINATIONS

The nature of forensic and commodity examinations is specified, the problems and issues that it decides are generalized, the trends and perspectives of their development are reviewed.